

TƏHSİLİN İNKİŞAFININ MƏRHƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: mərhələ, elm, təhsil, informasiya, bilik.

Key words: stage, science, education, information, knowledge.

Ключевое слова: этап, наука, образование, информация, знание.

Doğrudan da, əgər elmi informasiya həddindən artıq çoxalırsa, insanın intellektual imkanı əsasən yerində saydığı halda, elm gündən-günə mürəkkəbləşirsə belə söhbətlər tamamilə təbiidir.

Elmin son həddi barədə mübahisələr yalnız müasir dövrdə ortaya çıxmamışdır. Bu haqda əvvəllər də danışılmışdır. Məsələn, XIX əsrdə mexikanın sürətli inkişafından sonra durğunluq yarandığı və mexanisizmin elmi düşüncə tərzinə hakim kəsildiyi bir şəraitdə bundan sonra elmin yenə inkişaf etməsi imkanı şübhə altına alınır. Elmin real inkişaf yolu isə göstərdi ki, burada hər bir böhran həddindən sonra dünyanın yeni elmi mənzərəsinə, yeni təfəkkür tərzinə keçidlə əlaqədar sıçrayışlı inkişaf başlanır və s. Lakin müasir dövrdə elmin hüdudu ilə əlaqədar şübhələr daha çox sosial amillərin təhlili nəticəsində yaranır. Bəs sonrakı inkişaf nəyin hesabına təmin ediləcəkdir?

Dəlillərə istinad edən tədqiqatçılar unudurlar ki, elmi işçilərin sayının artması elmin inkişafını təmin edən yeganə amil deyil. Bu gün elmin tətbiqi sayəsində istehsalatda ekstensiv inkişaf xəttindən intensiv inkişaf xəttinə keçildiyi kimi, elmin öz inkişafında da intensiv xəttə keçid təmin edilərsə, elmi işçilərin sayını artırmağa ehtiyac qalmaz.

İnformasiya tutumunun məhdudluğuna gəlincə, burada elektron-hesablama maşınlarının yaddaşı insanın köməyinə gəlir. Elm özü öz gələcək inkişafı üçün yol açır.

Hətta texniki tərəqqi sahəsində, təbii enerji ehtiyatları sahəsində qarşıya çıxan bir sıra prinsiplial çətinliklərin də əlacı yalnız elmin tərəqqisində axtarılır.

Lakin elmin inkişaf imkanları şübhə doğurmadiğı halda, bu inkişafın həmişə məhz müsbət nəticələrə gətirəcəyini hökm etmək mümkün deyil. Təsadüfi deyil ki, yeni elmi nailiyyətlərin tətbiqi, ikinci təbiətin yaradılması sahəsindəki fəaliyyət zamanı müəyyən cəhətlərin nəzərdən qaçırıldığı və bunun bəşəriyyət üçün böyük təhlükəsi yalnız müasir dövrdə aşkar edilmişdir. İnsan təbiəti dəyişdirərkən milyon illər ərzində formalaşmış olan təbii ahəngi,

qaydanı pozduğuna fikir verməmişdir. O yalnız təbiət, bunun müqabilində, qisas aldığı vaxt ayrılmış və səhvlərini düzəltməyə başlamışdır (6, 18).

Elm elə böyük nüfuz qazanmışdır ki, insan ekoloji problemi də məhz elmin öz nailiyyətləri sayəsində həll edəcəyinə inir. Elm doğrudan da, bu problemi həll etmək iqtidarındadır. Lakin yalnız bir şərtlə ki, elmdən planlı və məqsədəuyğun surətdə, ehtiyatla istifadə edilsin, təkcə bugünkü nəticələr və şəxsi mənfəət deyil, həm də planetin gələcəyi, bütün bəşəriyyətin taleyi nəzərə alınsın. Bu isə artıq yeni təfəkkür deməkdir.

İnsan gələcək haqqında düşünərkən elmi-texniki tərəqqiyə böyük ümidlər bəsləyir. Bəs elmi-texniki tərəqqi insanı hara apar.

Biz elmi texniki tərəqqinin mənfi tərəfləri də var ancaq bu hal o vaxt labüddür ki, insan elmi-texniki tərəqqini deyil, elmi-texniki tərəqqi insanı aparır.

Biz elmi-texniki tərəqqiyə, onun gələcəyinə və insan həyatında roluna böyük ümidlə baxırıq. Lakin bir şərtlə ki, elmi-texniki tərəqqi son məqsədə çevrilməsin və insan öz ixtiyarını elmin, texnikanın əlinə verməsin. Əksinə, elmi də, texnikanı da çilovlayaraq onlardan yüksək bəşəri ideallara çatmaq üçün bir vasitə kimi istifadə etsin (7, 112).

Müasir dövrdə insan özünə elmin vasitəsilə, lakin dialektik təfəkkür əsasında, zəka işığında yol açmalıdır. Məgər zəka elmdən kənar bir şeydirmi? Zəka, heç şübhəsiz, elmlə bağlıdır. Lakin təkcə elmlə yox, həm də əxlaq və incəsənətlə, insanın min illərdən bəri formalaşmış olan mənəvi idealları ilə, humanist fəlsəfi fikirlə və nəhayət, onun ən ali metodu olan dialektika ilə bağlıdır. Zəka – bütün bunların vəhdəti, insanın intellektual, emosional və mənəvi-əxlaqi inkişaf istiqamətlərinin birləşdiyi zirvədir. Bu gün yeni təfəkkür adlandırdığımız düşüncə tərzini də məhz dialektik zəka, sözün böyük mənasında kamal deməkdir. Cahanda kamalın qalib gəlməsi üçün əsas şərtlərdən biri isə elmi-texniki tərəqqinin humanistləşdirilməsi, onun insanın mənəvi ideallarına tabe edilməsidir.

Antik dövrdə praktik biliklər elmdən, elm isə fəlsəfədən hələ tamamilə ayrılmamışdı. Ona görə də, bütün biliklərin mərkəzində, istər aşkar, istərsə də qeyri-aşkar şəkildə insan dayanırdı. Protaqorun sözü ilə desək, insan hər şeyin meyarıdır.

Orta əsr Şərqində elm praktik biliklərdən ayrılaraq fəlsəfə və ilahiyyat ilə daha çox bağlandı. Bu dövrdə elmin humanitarlaşması onun təbii zəmindən ayrılması ilə nəticələndi.

İntibah dövründəki praktik biliklər də orta əsr Şərq elmiylə bağlıdır.

Yeni dövrdə Elmi tədqiqatların istiqaməti texniki tələblərə uyğunlaşdırıldı və tədricən vahid elmi-texniki proses formalaşmağa başladı. Elmin texnika ilə daha çox əlaqələnməsi və riyaziləşməsi onu ilkin sinkretik başlanğıcdan daha da uzaqlaşdırdı. Rasionalizm və texnisizm meyillərinin təzyiqi ilə elmdə

humanitar çalarlar solğunlaşdı və elmdən insana qarşı, onun emosional və əxlaqi-mənəvi ideallarına qarşı istifadə edilməsi ehtimalı artdı. Elmin insan mənəvi ahəngindən kənara çıxaraq onunla ziddiyyətə girməsi Qərb sivilizasiyasının süqutunun təməlini qoydu.

Bu gün ABŞ-ın ulduz müharibələrinə hazırlıq sahəsindəki texniki tədbirləri artıq insan nəzarətindən çıxaraq kompüterlərin nəzarətinə əsaslanır ki, bu da insanın özünü elmi-texniki tərəqqinin ixtiyarına verməsi deməkdir. Elmi-texniki tərəqqinin insanın hara apara biləcəyini isə biz artıq yuxarıda izah etmişik. Yaranmış vəziyyətin real təhlükəsini bütün tərəqqipərvər qüvvələrin nəzərinə çatdırmaq və bəşəriyyəti bu təhlükədən xilas etmək bu gün dünya sosializm sisteminin tarixi vəzifələrindən birinə çevrilmişdir.

Qlobal miqyaslı yeni təfəkkürə keçidi zəruri edən mühüm səbəblərdən biri məhz elmi-texniki tərəqqidə insan amilinin ön plana çəkilməsinə, onun humanistləşdirilməsinə, elmin hərbi sənayeyə və ümumiyyətlə, istehsalat tətbiqinin mənəvi meyar süzgəcindən keçirilməsinə olan ehtiyacdır. Ona görə də, ölkəmizdə yenidənqurmanın həyata keçirilməsi bir tərəfdən elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsini və onun praktik tətbiqinin intensivləşdirilməsini tələb edirsə, digər tərəfdən də, bu hadisənin yekun istiqamətinin insanın yüksək mənəvi ideallarına tabe edilməsini nəzərdə tutur (2, 154).

Elm və texnikanın bəşəriyyət üçün daha çox müsbət, yoxsa mənfi nəticələr törətdiyi barədə mübahisələr yeni deyil. Elmə müxtəlif münasibət, xüsusən iki kənar mövqedən münasibət ictimai fikir tarixində dərin köklərə malikdir. Hələ XVIII əsrdə Volterlə Russo arasındakı mübahisələr həmin məsələyə əks münasibətlərin klassik nümunəsi sayıla bilər. Fəlsəfi cərəyanlardan pozitivizm və ekzistensializm arasındakı başlıca fərqlərdən biri də məhz onların elmə münasibətdə bir-birinə əks olan kənar mövqelər tutmalarıdır.

"Elmi tərənnüm edən" pozitivizm insanın mənəvi fəaliyyətin digər sahələrinə etinasızlıq göstərdiyi kimi, "incəsənəti tərənnüm edən" ekzistensializm də elmə yalnız onun törətdiyi mənfi nəticələr prizmasından baxır. Elmə bu cür təzadlı münasibət müasir dövrdə ssientizm və antissientizm kimi bir-birinə əks cərəyanların mövqeyində daha aşkar surətdə üzə çıxır (1, 106).

Elmin, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri artdıqca bu məktəblər bir-birinə əks olan iki cəbhəyə ayrılırlar.

Texnikaya və onun sosial nəticələrinə münasibət baxımından da fəlsəfi konsepsiyaları bir-birinə əks olan mövqelərə bölünərək texnisizm və antitexnisizm mövqelərindən çıxış edirlər. Lakin ilk baxışda bir-birinə zidd olan bu cür kənar mövqelər əslində eyni məqsədə xidmət edir, müasir cəmiyyətin sosial ziddiyyətlərini pərdələmək niyyətini güdür. Belə ki, antissientizm və antitexnisizm mövqeləri cəmiyyətin bütün uğursuzluqlarının təqsirini elm və texnikanın üzərinə atmaqla daxili sosial ziddiyyətləri gizlətməyə çalışır.

Ssientizm və texnisizm mövqeləri (xüsusi halda texnoloji determinizm, postindustrializm və s.) isə elm və texnikanın inkişafına kapitalist ölkələrini böhrandan xilas edə bilən vasitə, ümid mənbəyi kimi baxır. Belə çıxır ki, elm və texnikanın yüksək inkişaf səviyyəsi hətta daxili sosial ziddiyətləri də aradan qaldırmaq imkanına malikdir. Bununla da, elmi-texniki tərəqqi ictimai inkişafın vasitəsi yox, məqsədi kimi qələmə verilir (4, 24).

Əslində elmə xilaskar kimi baxmaq, yalnız ondan kömək gözləmək məqsədi üçün deyil. Hər şey onun qabaqcadan insan tərəfindən necə proqramlaşdırılmasından asılıdır.

Müasir elmin böyük imkanlarına heç kim şübhə etmir. Elmin inkişafı və tətbiqi nəticəsində əvvəllər sehr, möcüzə sayılan hadisələr, insanın əsrlər boyu arzusunda olduğu süni vasitələr indi real həyat həqiqətlərinə çevrilir.

Əsrimiz raket əsridir, – deyirlər. Lakin raketlər bizi yalnız o vaxt işıqlı sabaha aparır ki, onun sükanında humanist mənəviyyat, yeni təhsil paradigması dayanmış olsun! Sabah elmin necə idarə olunacağı, ondan hansı məqsədlər üçün istifadə ediləcəyi bu gün təhsilin məzmununda texniki və humanitar aspektlərin tarazlaşdırıla bilməsindən asılıdır.

Yəqin buna görədir ki, XXI əsrdə təhsil sistemində yeni paradigmaya keçid ilk növbədə təhsilin humanitarlaşdırılması ilə əlaqələndirilir. Professor Yaqut Neymətov yazır: «Təhsilin humanitar paradigmasınının mənası peşə təlimi ilə təhsilin üzvi vəhdətindədir. Axı təhsilin məqsədi şəxsiyyətin inkişafından ibarətdir, təlim isə bu məqsədə çatmağın vasitəsidir. Əgər peşə təhsili öz məqsədinə çevrilsə biz vasitə ilə məqsədi qarışıq salmış olarıq»

Elmin məqsəd və funksiyalarını, mənəvi aspektlərini bilmək təhsil siyasətinin formalaşması üçün çox önəmlidir. Çünki təhsilin məzmununda elmi-texniki biliklərə birtərəfli qaydada geniş yer verilməsi və onların insanın daha böyük amallar uğrunda mübarizəsində ancaq bir vasitə olduğunun öyrədilməməsi, gənclərin bu amallardan xəbərsiz qalması təhsilin ali məqsədindən uzaqlaşmağa gətirib çıxara bilər (5, 100).

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev N. Azərbaycan Respublikasının MBD ölkələri ilə elm və təhsil sahəsində əlaqələri. səh 96.
2. Həsənov E. Heydər Əliyev diplomatiyası və Azərbaycanın siyasi problemləri. Sosial siyasi problemlər jurnalı. B.2007 səh.77.
3. Vəliyev E.V. Azərbaycan məktəbi ,problemlər, nailiyyətlər və perspektivlər. B.2010.Səh.164.
4. Zeynalov.N. Elmi texniki və informasiya inqilabının ictimai inkişaf sisteminin təsirinə dair. M.E.Akademiyası. B.2008.səh136.
5. Бах: мяс.: Кун Т. Структура научных революций. М., 1977; *Структура и развитие науки*. Из Бостонских исследований по философии науки. М., 1978; *Поппер К. Логика и рост научного знания*. М., 1983.
6. *Нейматов Я.М.* Образование в XXI веке: тенденции и прогнозы. – М., 2002, стр, 119-120.

A. KERIMOVA

РОЛЬ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА В РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена роли научно-технического прогресса в совершенствовании научного потенциала высших учебных заведений республики и намеченных преобразований в этой области.

В условиях наличия еще малоизвестных проблем в социально-экономической и духовной жизни общества переходного периода . Систематизированно изучены отдельные аспекты этой проблемы ,сделано научное заключение о развитии научного знания под влиянием научно -технического прогресса,предполагающее взаимное сотрудничества всех исследователей в области общественных наук - философов,социологов,экономистов ,историков и др.Для установления общих закономерностей научного развития на современном этапе.

В статье показывается что совершенствование науки и техники является необходимым условием изменил роли человека в общественной жизни республики ,средством достижения высших человеческих идеалов.

A.KARIMOVA

THE ROLE OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION

SUMMARY

The presented article deals with the development of scientific and technical progress and reforms for the efficient use of scientific potential of higher schools in our Republic.

The serious problems in the social, political and spiritual life of our Republic and learning them, discovering of features of transitions period and carrying out complex investigations are taken into consideration in the given article.

The article also deals with the influence of scientific and technical progress, mutual cooperation of scientists, philosophers, sociologists, economists and historians. In the presented article it is hoped for scientific and technical progress its future and its influence to human's life. But it must be realized that a human must not give his (her) will to technics.

They have to do their best with the help of technics for the realization of premium ideas.

The article has great importance for the following of development of scientific knowledge and determination of the ways of development of science.